

Milan Hamada v časoch slobody

November 1989 je v živote Milana Hamadu predelom. Potvrdzujú to aj štvorzväzkové *Kritické komentáre* (2013), obsahujúce jeho literárnovednú, kultúrnokritickú a esejistickú tvorbu po roku 1989. Texty vydané v edícii Literárne soirée vydavateľstva L.C.A. Kolomana Kertésza Bagalu vymedzujú tri časové rámce a horizonty. Prvý utvárajú uzlíky, ktoré si Hamada robí na násilne pretrhnutej niti svojho uvažovania v šesťdesiatych rokoch. Druhý tvoria sedemdesiate a osemdesiate roky, ktorým povedal prvý raz po dvadsaťročí vytesnenia z inštitucionálneho literárneho a kultúrneho života verejne svoje nie. Tretí rámec vytvára spätný pohľad na atmosféru a nálady ponovembrového literárneho a kultúrneho života, do ktorého sa naplno zapojil.

Milan Hamada hovorí v rozhovore *Som človek písanej kultúry*: „Od začiatku som 60. roky pokladal za proces, ktorý smeroval k postupnej premene totalitnej spoločnosti na demokratickú“. Tento proces ostal vtedy nedovŕšený, a nemohlo to byť inak. V rozhovore *Kritici o kritike* potom dodáva, že „po stagnácii v sedemdesiatych rokoch došlo od polovice osemdesiatych rokov k oživeniu teoretického a kritického pluralizmu a po novembri 1989 nastal slobodný rozvoj myslenia, aj kritického, ale (...) demokracia sa nestala len semeniskom zdravého slobodného myslenia, ale paradoxne aj tendencií obmedzujúcich slobodné myslenie, lebo došlo k rozmachu nacionalizmu a k recidívam prednovembrových politických prejavov“.

Postupom času sa však dôraz mení a Milan Hamada sa ako viacerí iní stáva kritikom dnešných kultúrnych, či presnejšie nekultúrnych pomerov a predosiela, že „len čo sa vyčerpá postmodernistický nihilizmus, ktorý pohltí hodnotový pluralizmus, (...) vráti sa opäť k slovu kritické myslenie“. Aj keď si osobne nemyslím, že kľúčovým problémom slovenskej dobiehajúcej postmodernity by bola strata hodnotového pluralizmu, skôr je ním podľa mňa vedomá nivelizácia hodnôt, za podstatné pokladám, že Hamada nezachádza tak ďaleko ako tí, čo tvrdia, že dnešný svet je rovnako totalitný ako komunistický. Má totiž skutočný totalitný svet priveľmi zažitý na vlastnej koži. Vie, že kritický pohľad na dnešný svet je dôležitý, ale rovnako dôležité je podržať si v pamäti základný a elementárny rozdiel medzi slobodným a neslobodným svetom – ak to totiž neurobíme, sami si otvoríme dvere do neslobodného sveta, ako si ich otvárali intelektuáli v 20. storočí.

Kritické komentáre Milana Hamadu možno pomocne rozdeliť do troch vrstiev. Prvú tvoria texty veľkého upratovania v spoločnosti. Sú mrazivé, ostré ako britva, tvrdé, až prikre, ale práve preto jasnozrivé. Nazval by som ich textami nezabúdania. Druhú vrstvu tvoria texty bilancie a revízie toho, čo pretrvalo zo šesťdesiatych rokov. Hamada sa vracia a potvrdzuje si „svojich autorov“ – Janka Silana, Ladislava Novomeského, Leopolda Laholu, Valentína Beniaka, Jána Ondruša, Dominika Tatarku štyridsiatych a šesťdesiatych rokov. Preskúšava si Vincenta Šikulu, Ivana Kadlečíka, Ruda Slobodu, Pavla Hruza. Reviduje názor na Jána Johanidesa, Jána Buzássyho, Ivana Laučíka, Ivana Štrpku a Petra Repku. Priberá si na cestu Pavla Vilikovského, Stanislava Rakúsa, Petra Pišťanku. Pokúša sa nanovo kontextualizovať aj autorov, s ktorými bol v spore. Vstupuje, ale skôr už len zboku, do nových sporov, a nie vždy sa triafa. Jedným okom nazrie aj do textov mladých autorov. Tretiu vrstvu tvoria napokon texty, kanonizujúce to, čo by sme mohli nazvať

Súhvezdím Milana Hamadu – sem patria úvahy o Štefanovi Krčmérym, Zore Jesenskej, Jozefovi Kútnikovi-Šmálovovi, Jozefovi Felixovi, Jozefovi Bžochovi, Oskárovi Čepanovi, Vladimírovi Petrikovi, Ive Mojžišovej. Zriedkavá je však v našom nežičlivom slovenskom svete Hamadova priazeň k mladším kolegom – jeho pocta Fedorovi Matejovovi je v slovenskej kultúre výnimočným prejavom ľudskej žičlivosti a uznania voči mladšiemu kolegovi a všetci, čo trochu poznáme pomery v slovakistike, vieme, ako školiteľsky vášnivo chránil Milan Hamada Tomáša Horvátha. Napokon o Hamadovom slove v pravý čas viem niečo aj ja.

Kľúčovými slovami Milana Hamadu sú autenticnosť, transcendencia, celosťnosť. Pamätám sa, ako sme chceli v *Mladej tvorbe* koncom šesťdesiatych rokov diskutovať, a najmä polemizovať o autenticnosti, a mysleli sme samozrejme v prvom rade na Milana Hamadu. Nič z toho vtedy nebolo, fajka zhasla, klietka spadla, každý pošiel svojou cestou, mnohí na nej za tých dvadsať rokov zabľúdili. Dnes by som vedel povedať o autenticnosti viac ako vtedy. O vzťahu autenticnosti a autonómnosti. O autenticnosti ako fenoméne *autobiografickej pamäti*, viac v pôvodnom heideggerovskom zmysle slova ako *bytie k smrti* (Das Sein zum Tode) než vo význame, ktoré v našom kultúrnom prostredí udomácnil adornovsky, ale s tak trochu zamlčaným podmetom Karel Kosík ako to, čo je individuované, pôvodné, pravé, čo však vyjadruje skôr iný Heideggerov pojem *Echtheit*. Cesta k dnešným formuláciám trvala štyridsať rokov, ale práve preto možno bez polemického zápalu rozlíšiť autenticnosť ako filozofickú kategóriu, kategóriu osobného svedectva a estetickú kategóriu a ak hovoríme o autenticnosti v literárnych textoch, možno ako jej textové príznaky *identifikovať jednotlivé autobiografické figúry*. Lebo autenticnosť nie je v literárnom texte *mimotextovo neštylizovanou* vlastnosťou, ale osobitným spôsobom *textovej štylizovanosti*.

Pri príležitosti 75. výročia narodenia Milana Hamadu sa na vedeckom seminári v Ústave slovenskej literatúry SAV zúčastnila aj výtvarná teoretička a historička Iva Mojžišová. Práve pri čítaní jej *Školy moderného videnia* (2013) som si naplno uvedomil význam ďalšieho existenciálneho slova *starostlivosť*. Pre slovenskú kultúru je kľúčové. Vychádza z konceptu *práce* Ladislava Hanusa (1940), z chápania kultúry ako pestovania a kultivovania, vnímavej, zodpovednej slobody, nevedomej a vedomej tvorby stopy, ktorú chceme po sebe zanechať, aby po nás vo svete niečo ostalo. V *Živote bez konca* naň nadväzuje František Švantner, v šesťdesiatych rokoch Milan Hamada, v jeho stopách Iva Mojžišová a po všelijakých patetických peripetiách položí napokon aj Dominik Tatarka dôraz na individuálne garantovaný empatický rozmer kultúry.

Koncept kultúrnosti je aj otázkou *prislúchania*. Vybral som toto slovo Jozefa Mihalčoviča z jeho básne *Hamada* celkom vedome a s odlišnou intenciou ako on. Naše životy sú totiž aj svedectvom o tom, že niekedy nie je prislúchanie, ale neprislúchanie, neprispôbovanie sa vonkajšiemu tlaku najvyššou formou prislúchania, ak sa nemá kultúra *spotvoriť* a *znevážiť*. Milan Hamada to dokázal v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, keď odmietol prislúchať k *znormalizovanej* režimistickej kultúre poučovania o *Poučení* a potvrdil to v deväťdesiatych rokoch, keď odmietol *excesívny* kultúrny nacionalizmus.

Jozef Mihalčovič si položil otázku, či nechcel, alebo nemal Hamada *viac prislúchať* – ja si skôr kladiem otázku, či sme nemali my viac prislúchať k Hamadovi a k *slobodné-*

mu bytiu, ku ktorému prislúchal on. Za seba môžem povedať, že som rád, že Milan Hamada v tých časoch neprislúchal a že slobodné bytie, ktoré umožňuje rozmanitosť i rozdielnosť názorov, sme si osvojili aj my. Lebo platilo a platí, že „pravda nie je raz navždy daná, ale je celoživotnou myšlienково-životnou praxou“.

Peter Zajac